
РЕАЛІЇ ВОЄННОГО ЧАСУ ДЕРЖАВНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Наталя Петренко

Харківська державна наукова бібліотека імені
В. Г. Короленка

Висвітлено пріоритетні напрями діяльності Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка в умовах воєнного стану 2022 року.

Ключові слова: бібліотека в умовах війни, воєнний стан, державна бібліотека, міжнародна допомога, цифровий хаб, Харківська державна наукова бібліотека ім. В. Г. Короленка.

З початком збройної агресії Росії проти України перед Харківською державною науковою бібліотекою ім. В. Г. Короленка (ХДНБ) постала низка складних викликів, які потребували виваженого та ефективного вирішення. З 24 лютого 2022 р. надання послуг користувачам у приміщеннях книгозбірні було припинено. На початку березня 2022 року через ракетні удари по центру міста зазнав суттєвих пошкоджень бібліотечний комплекс. Зруйновано систему опалення. Через неможливість забезпечення оптимальних умов зберігання під загрозою опинився фонд – вагома складова Державного бібліотечного фонду країни, у т. ч. колекції рідкісних видань та рукописів. Війна змусила багатьох співробітників залишити рідне місто й шукати безпечніші місця в Україні та за кордоном, що також ускладнило виконання багатьох виробничих процесів.

Проте, незважаючи на важкі умови воєнного стану, починаючи з березня, вирішувалися завдання відновлення роботи ХДНБ як вагомого культурного та інформаційно-просвітницького центру, хабу цифрової освіти, промоції читання. Адміністрація та колектив доклали значних зусиль задля ліквідації наслідків руйнування, відновлення та забезпечення функціонування державного закладу переважно в дистанційному режимі.

Особлива увага приділялась збереженню фондів, що є національним надбанням держави. Здійснювалася робота з оцифрування колекцій, створення конкурентоспроможних цифрових активів та сервісів, грантрайтинг,

розширювались вектори міжнародної співпраці, вирішувались завдання удосконалення професійних компетенцій персоналу, зокрема цифрових.

У важкий час випробувань ХДНБ отримала суттєву підтримку з боку Міністерства культури та інформаційної політики України (МКІП), місцевих органів влади та самоврядування, міжнародної спільноти та наших співвітчизників. За 2022 рік на благодійний рахунок бібліотеки через різні платформи, такі як SAVE THE SPOT (проєкт «Helping venues across the world in the times of crisis», <https://savethespot.org/cultural-assets/korolenko-state-scientific-library.html>); сайту МКІП (проєкт «Збережіть українську культуру», що реалізовується за підтримки «Vodafone Україна») надійшло 22 тис. грн на відбудову.

Отримані у 2022 р. пошкодження (втрачено значну частину вікон; пошкоджено дах та світловий ліхтар над атріумом у головному корпусі; системи опалення, вентиляції, водовідведення та водопостачання; електромережі) вплинули на температурно-вологісний, світловий, санітарно-гігієнічний та охоронний режими. Це в свою чергу поставило під загрозу фонди, які можуть зазнати ураження пліснявою та шкідниками. Тож максимум зусиль було докладено для убезпечення бібліотечного комплексу від подальшого руйнування, щоб після війни повноцінно відновити його функціональність.

За підтримки МКІП було здійснено евакуаційні заходи з переміщення рідкісних видань та рукописів ХДНБ у більш безпечне книгосховище; моніторинг умов книгосховищ, контроль за станом фонду. Крім МКІП, ХДНБ отримувала підтримку і від міської влади. За сприяння мера Харкова Ігоря Терехова відразу після обстрілів на об'єкти виїжджали бригади комунальників, які швидко та злагоджено закривали контури будівлі.

Для проведення заходів щодо збереження будівлі та фондів бібліотеки здійснювався пошук волонтерів та благодійних фондів. Однією з перших надійшла допомога від громадської організації «Museum for change» (Одеса) та Олександри Ковальчук за фінансової підтримки ALIPH Foundation. Отримані матеріали були використані для закриття вікон у книгосховищах та робочих кімнатах. Суттєвою була допомога в межах проєкту «Підтримка громади Харкова в умовах кризи», партнерами якого є Спілка побратимства Харків–Нюрнберг та благодійний фонд (БФ) громади Харкова «Толока»: інструменти та матеріали для

тимчасового убезпечення фондів, локальних ремонтів приміщень, даху та підготовки будівлі до осінньо-зимового періоду.

Також у критичні для міста та книгозбірні часи прийшли на допомогу польські колеги – працівники бібліотек та музейних інституцій. За сприяння Міністерства культури та національної спадщини Республіки Польща та польського Центру допомоги для культури в Україні бібліотеці були надані необхідні матеріали та обладнання, а також отримані протигрибкові засоби для книг та стін, що наразі було актуальним для оброблення бібліотечного фонду та книгосховищ після тривалого перебування у невідповідних умовах зберігання. Усі матеріали та засоби були придбані Національним інститутом спадщини та Національною бібліотекою Республіки Польща. Крім того, головний реставратор Варшави Мілаш Красоцький та низка агентств, що займаються збереженням історичної спадщини Польщі, надали гуманітарну допомогу музеям та закладам культури Харкова (у т. ч. бібліотеці), до якої увійшли засоби, необхідні для збереження та убезпечення колекцій, обладнання для обігріву та осушування повітря в книгосховищах.

Через фактори, що негативно впливали на стан фондів, почалися процеси руйнації матеріальної основи документів, зменшуючи термін їх можливого використання. Тому після проведення убезпечувальних заходів було розпочато комплексний постійно діючий моніторинг приміщень сховищ та фондів: обстеження стану приміщень бібліотеки, горищ над сховищами. Фахівчині відділу наукової організації і використання основного фонду невпинно спостерігали за фізичним станом документів; виявляли причини у його змінах, які є наслідком пошкоджень будівель; здійснювали аналіз та оцінку пошкоджень. Всі ці заходи дозволяли виявляти нові проблеми та негайно реагувати на них: мокрі та вологі книги відразу вилучалися зі сховищ, здійснювалася просушка, що в умовах неопалювального приміщення було зробити дуже складно.

Також проводилися профілактичні заходи біологічного пошкодження документів, що виникали через вплив мікроорганізмів, насамперед пліснявоутворюючих грибів. Через особливості конструкції будівлі, закрити щільно віконні отвори неможливо, тому співробітники закрили щілини підручними засобами, щоб унеможливити проникнення комах-шкідників. Уражені пліснявоутворюючими грибами книжки обробляли відповідними

засобами, що виявилось не дуже ефективним у сирих приміщеннях. Краще сприяли припиненню розвитку грибів сильні морози. Боротися з наслідками доводилося, незважаючи на складні непрогнозовані умови та температурні коливання. На жаль, дотепер у книгосховищах ще виявляються поодинокі документи, що замekli внаслідок протікань даху.

Водночас від самого початку повномасштабного вторгнення фахівці ХДНБ долучилися до інформаційного спротиву: взяли активну участь у документуванні воєнних злочинів проти людяності та об'єктів культурної спадщини, скоєних армією РФ, на Об'єднаній платформі культури та медіа під час війни (<https://united.mkip.gov.ua/>); створенні інтерактивної мапи культурних втрат (<https://culturecrimes.mkip.gov.ua/>); реалізації політики національної пам'яті, здійснюючи популяризацію міжнародної платформи #МояВійна (<https://mkip.gov.ua/news/6964.html>), популяризації інформації про цифрові активи; реалізації проєкту «Архівування документів про війну».

Не припинялося дослідження діяльності бібліотек Харківщини. Завдяки активному і тривалому моніторингу подій протягом року створено мультплатформний проєкт «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану», який складається з електронного видання «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: OSINT-розвідка на основі відкритих джерел» та сайту «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану: хронологія бібліотечного спротиву» (<https://sites.google.com/view/kharkiv-libraries-resistance>). Представлено факти руйнації і пошкодження бібліотечних будівель у місті, зібрано в єдиний розділ покликання на цифрові платформи та ресурси для фіксації злочинів проти культурної спадщини України. Робота над проєктом триває.

Інформаційний рамштайн забезпечувався через підготовку та поширення відомостей про роботу бібліотек під час російської агресії на сайті, у соціальних мережах та відеохостингах бібліотеки, інформування через ЗМІ, особисте спілкування, виступи перед громадою. Директор та фахівці ХДНБ дали низку інтерв'ю зарубіжним та вітчизняним ЗМІ: LRTradio (Литва); газеті «Framtid i nord» (Норвегія); газеті «Atalayar» (Іспанія); «We are Ukraine Forbes», «The New York Times», «PEN America» (США); «Суспільне», «Ukraine Media Center», інтернет-журнал «ЛЮК», «GWARA MEDIA» (Україна). Інформацію про стан ХДНБ за час російського вторгнення було надано до виступу директора НБУВ, професора

Л. А. Дубровіної на Раді Європейських бібліотек в ООН; директору Бібліотеки Народнової Томашу Маковскі (Польща).

Резонансі доповіді та повідомлення прозвучали на вітчизняних та міжнародних професійних подіях: «Українські бібліотекарі в боротьбі з російською навалою» на зустрічі з грузинськими колегами; «Голос з України: українські бібліотекарі в боротьбі з російською навалою» (організатори: УБА, Університет Каліфорнії, Берклі) – з американськими. На Symposium on Library Conditions and Services in the Contemporary Ukraine репрезентовано доповідь «Бібліотеки Харківщини: незагоєні рани війни» (<https://www.youtube.com/watch?v=quJxLczR-M4>); на щорічній конференції ВГО УБА – доповідь «Чорний альбом: як російські агресори нищать українські бібліотеки». У складі делегації бібліотекарів з України взяли участь у CERL – Consortium of European Research Libraries Security Network and this Summer School (Австрія), де відбувся обмін досвідом щодо дій у надзвичайних ситуаціях, у т. ч. організації переміщення цінних колекцій; евакуації зібрань; вдосконалення систем безпекових заходів тощо.

Одним із ключових аспектів подолання викликів війни була активізація цифровізації діяльності книгозбірні. Робота здійснювалась за основними векторами: формування цифрових навичок користувачів та бібліотекарів; генерування цифрового контенту. На замовлення Олександрійського міського центру професійного розвитку педагогічних працівників на базі Дистанційної академії ВГ «Основа» реалізовано дистанційний курс «Цифрова бібліотека Нової української школи». На знак підтримки маніфесту «Культурна консолідація задля перемоги» щодо пріоритетів культурної політики в часи війни, або 12 необхідних кроків у рамках проекту «Школа бібліотечного журналіста» за підтримки ХОВ УБА реалізовано в асинхронному форматі дистанційний курс «Мультиплатформна бібліотечна журналістика. Інстаграм: базові навички» (9–21 серпня). До курсу у приватній групі фейсбук долучилося 240 фахівців публічних бібліотек і бібліотек закладів освіти, працівники музеїв, менеджери освітніх закладів, представники благодійних організацій та викладачі ЗВО. До Всеукраїнського дня бібліотек за підтримки ХОВ УБА та у співпраці зі Запорізькою бібліотечною асоціацією проведено майстер-клас «Від редизайну інстаграму до 10000 переглядів у тікток. Ребрендинг соціальних мереж Запорізької обласної наукової бібліотеки за 11 місяців». Цифрові активи ХДНБ поповнено новими віртуальними проектами та

виставками: «Бібліотеки Харківщини в умовах воєнного стану», «Григорій Сковорода. “Байки харківські”: читаємо, слухаємо, вивчаємо...», «Зі славної родини Гординських», «Не тільки двигун торгівлі. Рекламні та інформаційні оголошення як джерело до вивчення біографій», «Володимир Хавкін: невідомий геній» та ін.

Науково-просвітницькі заходи, організовані ХДНБ, були орієнтовані на виклики воєнного часу. Зокрема, тематику ювілейної, XXV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Короленківські читання 2022» було присвячено діяльності бібліотек, архівів та музеїв в умовах війни. Учасники – понад 170 фахівців бібліотек, музеїв, закладів освіти, архівних установ України обговорили питання мобілізації ресурсів культурних інституцій, інформаційного протистояння в умовах російської військової агресії; системної адаптації до умов і викликів воєнного часу; стратегії збереження та розкриття фондів зібрань.

На традиційній науково-практичній конференції до Дня винахідника і раціоналізатора України на тему «Винахідники і науковці: разом до перемоги» було представлено доповіді та повідомлення про інноваційні ідеї та винаходи, що сприяють розвитку економіки і наближають перемогу, зокрема щодо інноваційної діяльності навчальних і наукових закладів медичного напрямку, внеску харків'ян у науково-освітню галузь України, самоорганізації винахідників і науковців для прискорення перемоги, розвитку винахідництва в умовах війни тощо. До Міжнародного дня біологічного різноманіття проведена Zoom-конференція «Біологічне різноманіття України: питання збереження під час війни» на якій обговорювалися питання впливу воєнних дій на біорізноманіття України, його втрати та загрози тощо. Організовано онлайн-зустріч з доктором мистецтвознавства В. Щепакіним «Мистецький спротив: митці Харкова у російсько-українській війні». Знаний мистецтвознавець навів яскраві прояви діянь харківської творчої інтелігенції, діячів культури і мистецтв, аматорів і викладачів, студентів, що не припиняють надихати містян, пропонують долучитися до надбань світової культури, шедеврів класичної музики; активно популяризують сучасні, воєнні, створені у сховищах і підвалах.

Залишалася пріоритетною промоція читання як одного з провідних напрямів діяльності. Цьому сприяла більшість проведених заходів, зокрема онлайн-презентації книг, творів, що відображають боротьбу народу України за свій дім, родину, незалежність: презентації видань «24.02. Щоденник війни»

А. Мероника, «Драбівська справа. До 90-річчя голодомору в Україні 1932–1933 років» В. Козоріза та ін.

Нового імпульсу зазнала робота, орієнтована на відродження українських народних традицій, звичаїв, обрядів, популяризацію українського народного мистецтва, фольклору. Отримав визнання цикл народознавчих онлайн-зустрічей, проведених, зокрема за участі історика, письменника, краєзнавця М. Красикова: «Слобожанщина – скарбниця історико-культурної спадщини» до Дня етнографа України, «Не щезає мода на майстерність народу» До Міжнародного дня вишиванки тощо.

Говорячи про роботу ХДНБ у складному воєнному 2022 році, важливо відзначити, що не дивлячись на великі втрати, бібліотека залишалася провідним інформаційним, освітнім, науковим, культурним та методичним центром національного значення. Майбутнє ХДНБ передбачає втілення численних ініціатив, спрямованих на відновлення та покращення діяльності бібліотеки, а також на її удосконалення як державного культурного закладу, який працює в умовах воєнного конфлікту задля післявоєнного відновлення країни. Ця робота відповідає Плану відновлення України, спрямованому на прискорення стійкого економічного зростання.

Література:

1. Звіт про роботу Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленко за 2022 рік / [уклад.: Л. А. Зозуля, К. М. Вірютіна, верстка, дизайн К. М. Вірютіна, наук. ред.: Н. В. Петренко, Л. В. Глазунова] ; М-во культури та інформ. політики України, Харків. держ. наук. б-ка. Харків, 2023. 45 с. URL: <https://tinyurl.com/3jdw4k3r> (дата звернення: 20.09.2023).

2. Karnaukh I., Petrenko N., Diadyk L. Ukrainian Libraries during the Ongoing Russian-Ukrainian War = Бібліотеки України в умовах російсько-української війни. *SJSU iSchool of information*. 15 June 2022. URL: <https://tinyurl.com/3trk4uab> (дата звернення: 30.12.2022).

3. У Харкові пошкоджена бібліотека Короленка готується до зими. *Подобиці* / редакція програми новин «Подобиці» телеканалу «Інтер». 16 вересня 2023. Текст, 1 відеофайл (4:33 хв.). URL: <https://tinyurl.com/4k6djyps> (дата звернення: 20.09.2023).

WARTIME REALITIES OF THE STATE LIBRARY

Natalia Petrenko

Kharkiv Korolenko State Scientific Library

The priority areas of activity of the Kharkiv Korolenko State Scientific Library in the conditions of martial law in 2022.

Keywords: library in war conditions, martial law, state library, international aid, digital hub, Kharkiv Korolenko State Scientific Library.